

YETER SEBEP İLKESİ

W. Stache

Burada özetlenen üç bölüm rasyonelizm felsefesinin en yüksek ilkesi, yeter sebep ilkesi üzerindeki daha büyük bir çalışmanın girişine aittir. Bu üç bölüm, adı geçen ilkenin gerek sistematik gerekse felsefe tarihi bakımından, "her şeyin, neden var olduğunu gerektiren bir sebebi vardır" şeklinde pek dar anlaşıldığı belirtilmeye çalışmaktadır. Araştırmanın yönü şudur: bu ilke rasyonelizm'in, dolayısıyla de batı felsefesi geleneğinin temeli ve bu felsefedeki bilme kavramının özelliği dile getirilmiş olabilir mi?

Yeter sebep ilkesi, pratikte, âlem ile olan bütün ilişkilerimizi hiçbir şüpheye yer bırakmaksızın taşıyıp destekliyen şeyi, âlemdeki düzen ile tekanlımlılık, kural ile kanun üzerindeki bilgimizi, teorik olarak problem yapan bir soruya verilen cevaptır. Bu problem daha erkenden, sonradan da hep yeni baştan tek tek belirlenim problemlerinin çokluğu içine dağıtılmıştır. Bütün bir problem olarak, tek tek belirlenim problemlerinin bir bağlamı kurmayı deneyen eski felsefe sistemlerinde, zaman zaman metafizik bir çözüm bulmuştur. Bu denemelerin yönü 17. ve 18. yüzyıl metafizik'inin özel şartları altında şöyle aydınlanmıştır: bir şeyin sebebi olması ile bilinebilirliği bir ve aynı şeydir; öyle ki, genel olarak var diye bilinebilen her şeyin, zarurî bir şekilde, "neden var olduğunu ve neden olduğu gibi var olduğunu" gerektiren bir sebebi vardır.

Yeter sebep ilkesinin (rasyonel bilgi öğretisi tarafından ortaya konan) temelleri artık görünmez olmaya başlar başlamaz, ilkenin anlamı, olup biten her şeyin genel belirlenmişliğini dile getiriyormuş şeklinde değişti. Bu yanlış anlama, sadece 18. yüzyılda değil, felsefe tarihinin geniş alanlarını boydanboya geçip bugün bile ilkeye yapışıp kalmıştır. Bu arada en esaslı ilgi, eskidenberi hürriyet probleminde bulunuyordu; hiçbir gedik kalmamacasına belirlenmiş olan bir dünyada, eyleme hürriyetinin varolabileceği düşünülüyordu. İlk, bu

şekilde yorumlanan sebep ilkesinin kritikinde, hürriyet, kısmen belirlenmiş bir dünyada daha mı iyi düşünülebilir, yoksa hiç mi düşünülemez diye sormak unutulmuştur. Tesadüf kavramıyla ilgili bulanıklıklar, yeter sebep ilkesinin sözü edilen yanlış anlaşılmasını—böylece ilke olarak inkârını—durmadan desteklemişlerdir. Gerçekte, determinism-indeterminism alternatifi problemin aceleyle basitleştirilmesidir; aslında, sebep ilkesinin bu problemle ancak dolayısıyla bir ilgisi vardır.

Sebeb ilkesinin karşılaştığı bu ve daha başka birtakım güçlükler, ilkenin dile getirdiği şeyin kolayca yanlış anlaşılabilen genelliğinden ileri gelmektedir. Sebeb ilkesinin sık sık birlikte anıldığı identite, gelişme ve üçüncü şıkın imkânsızlığı ilkeleri, formal mantığa alındıklarından — tarih boyunca değişik şekilde yorumlanmaktan değilse de — çeşitli sanıların tartışmalarından bir hayli kurtulmuşlardır. Sebeb ilkesi, mantikî bir ilke olarak anlaşılacak denemesine daima karşı koymuştur. Birer ideal varlık-kanunu olarak ilkelerin ontolojik anlamı örtük bulunduğu müddetçe, sebep ilkesi sallantılı kalmak zorundaydı; bu da, en çok ilkedeki ifadenin genelliği ile bu âlemdeki herşeyin “sebeb” olabileceği nesnenin karanlığından ötürü idi.

Böylece sebep ilkesinin daima iki yüzü vardır: bunlardan biri ilkenin doğruluğu ile kesinliği sorusunu, öteki de, ilkenin tek tek belirlenim kanunlarının çokluğu ile olan ilişkisi sorusunu gerektirmektedir. Her iki sorunun cevabını, belirlenimlerin çokluğunu bir âlemin birliğine vardiyan şeyde aramak, bu arada da, tamamiyle açık olan ve araştırılabilen belirlenim ilişkilerinde, bilgi ve motivienmede yönelmek akla yakın gelmektedir.

II

Felsefe tarihi açısından ele alındıkta, sebep ilkesi çok defa Leibniz ile Chr. Wolff'un adına bağlanır. Düpedüz tarihi anlamda bu görüş doğru değildir; ilke çok daha önce görünmüştür. İlkenin ortaya çıkması batı metafizikinin başlangıcıyla aynı zamana raslamaktadır. Böyle olmakla birlikte, Leibniz'den önce hiçbir yerde bu ilkenin her çeşit varlığın, oluşun ve bilmenin “büyük bir ilkesi” olduğu, Leibniz'in yaptığı gibi açık bir görüşle söylenmemiştir. Leibniz'in ilkeyi daima yeni yeni biçimlerle ifade ettiği garip ilke şuuru, filosofun bu ilkeyi, o zamana kadar en yüksek ilke olarak geçmiş olan çelişme il-

kesinin karşısına koymasından ileri gelmektedir. Çelişme ilkesi, ilk defa olmak üzere Leibniz tarafından, hakikatın en yüksek kriterium'u olmakta yetersiz diye görülmüştür. Bu ilkenin geçme alanı bazı yargılara inhisar etmektedir; bunlar da öyle yargılardır ki, bu yargılarda sadece çelişik olarak birbirinin karşıtı bulunan iki predikattan hangisinin aynı bir subjekt-kavramına ait olduğu gösterilebilir. Ancak, sadece kavramları bakımından ahenk halinde olan yargı doğru yargı değil, kavramlarının bayıklığı için, bu bayıklığı haklı çıkarmaya yeten bir sebep gösterilebilen yargı da doğrudur, (nitekim bazı hal-lerde çalışma kanunu bunu yapar). Demek ki, bu bakımdan ele alındıkta, bir "yeter sebep", yargıdaki predikat kavramının subjekt kavramına ait olduğunu söyleyebilen sebeptir, bunu da üzerinde bir yargı verilen şeyin tabiatından çıkarır. İşte, Leibniz, "yeter sebep" ilkesini, bu anlamda ele almış, bu ilkede yine kendi düşündüğü içerik üzerindeki eksiksiz aydınlığı gözününde bulundurarak ilkeyi şöyle dile getirmiştir: *Praedicatum inest subjecto in propositione vera.*

Hiç kimse — Leibniz'in ilkesi üzerinde bir yüzyıllık sürüp giden tartışmadan sonra— bu ilkedeki görüşün aydınlığını Kant kadar küçümsemiş değildir; hem de Kant sebep ilkesini "sentetik" adını verdiği yargılar bakımından yorumlayıp Leibniz'in, sentetik yargıların yüksek bir ilkesini dile getirmek isteğinde olduğunu söylemiştir; Kant, kendisi bu ilkeyi Leibniz'ten daha doğru—üstelik içeriği bakımından belirtilmiş bir şekilde ifade ettiğini iddia eder. Ancak, sebep ilkesinin önemi ve Leibniz'in bu ilkeye verdiği değeri Kant'tan daha iyi savunan bir sözcüye güç raslanır; Kant, felsefe tarihinde kökleşmiş bulunan bir yargıya göre, rationalist metafizik'e öldürücü vuruşu indirmiş ve bu metafizik'in apaçık diye ileri sürülen ilkelerini, geçme alanlarından etmiştir. Gerçekte Kant'm yargısına göre, ilkenin ne olduğu, gnoseolojik bir postulat mı, logik bir aksiom mü, yoksa ontolojik bir kanun mu olduğu aydınlatılmadan sallantılı ilke üzerindeki tartışmalar sukûnet bulamamıştır.

III

Sebeb ilkesi, ilke tarihi ile ilke şuurı arasındaki genel ilişik için güzel bir misâldir. Bu ilkede ilke şuurunun tarihliliği, varlıkla bilmenin kategorileri ve öteki kanunluluklarıyla ilgili bilgiden daha büyük ölçüde gerçekleşmektedir. Bunlar, bilinmelerinde tam da sebep

ilkesini sürükleyen iddianın etkisi altında değışirler, böylece de bu ilkenin tarihi içine örölmüş görünürler: ilke bilgisinin tarihsiz olduğu ve ilkelerin kendindeki apaçıklıkta temellendiğini ileri süren eski öğreti sanısı, felsefe tarihi bakımından doğru çıkmaz. Bunun için sebep ilkesinin değışmelerle dolu tarihi bir istisna değildir ve gerek ilkenin kendisini gerekse bilinmesinin meşruiyetinde birşey değıştirmez. İlkelerin: bilgisi de sonunda bütün bilgiler için geçen şartlara bağlıdır ilkelerin bilgisi bilgi bakımından bir istisna ortaya koymaz; ideal varlık kanunları devamlı olarak bilgiye etki oldukları halde, bilgiye aşkıncıdır; bun arda eksiksiz bir derinleşme, bilinmelerinin tarihine bağlıdır. İlkeler oldukları şeyi olmak için bilinmeye ihtiyaç göstermezler; bilgi ilkeleri bile, açık olarak bilinmeden iş görebilirler; ilke üzerindeki açık bir şuurun da zaruri olarak eksiksiz bir ilke şuru olması gerekmez.

İlke şuuruna götüren şey özel bir şurudur; ancak tarihi bakımdan, objektiv olarak bilinenle ilgili bir şüphenin bu şurudan önce gelmesi gerekir; bu önce gelme de, objektiv olarak bilinende özellikle ve en kesin bir şekilde bilinen şeyi gözönünde bulundurmaktadır. Bu, sadece, tarihi bakımdan müstesna bazı yerlerde böyledir. İlkeler üzerindeki ilgi ilişkilerinden önce, felsefeden mânalı bir şekilde söz açılmaz; sebep ilkesinin rasyonel probleminin doğduğu tarihi yer ise, bunun yapıldığı yerde bulunur; ilke bilgisine ancak herhangi bir şeyin genel sebebi üzerindeki mümkün soruların bu ufku içinde varılabilir. Öteyandan, ancak, bütün ilke bilgilerinde şart koşulan ilkeci bilgilerin rasyonelitesi ile varlıktaki kanunluluğun münasebete getirildiği yerde, bu çeşit rasyonel âlem anlayışım güden ilke üzerinde bir şuur kendini gösterebilecektir; bunun tarihi yeri, yeniçağın bilgi problemlerinin meydana getirdiği zemin üzerinde yükselen rasyonelisin metafizikidir. Bu iki kutup arasında, ilke tarihi bakımından sebep ilkesinin "tarih öncesi" diyebileceğimiz şey bulunur; bu ilke, sınırlandırmalar ile sınıraşımalarında, tek yönlü olma ile relativleşmede gerçekleşen tarihini, kendisine bağlı bulunan ilke şuurunun tarihi olarak kavrar.

Çeviren : Nermi Uygur.